

Институциональное обеспечение финансирования устойчивого развития аграрной сферы Украины

Л. И. Катан, Н. К. Васильева, И. И. Виниченко

Днепропетровский государственный аграрно-экономический университет, Днепр, Украина

С ускорением глобализационных процессов прочность связи между аграрным производством и сельскими территориями растет, меняется соотношение в структуре институтов влияния в сторону финансового обеспечения сбалансированного экономического, социального и экологического развития этого сложного системного образования. Несмотря на растущий в поисковых работах исследовательский интерес к вопросам финансирования сельского хозяйства, анализ институциональных основ обеспечения финансирования устойчивого развития, которые учитывают многогранный характер институциональных механизмов его осуществления в аграрной сфере, ограничен.

Цель работы – обосновать теоретико-методологические и прикладные основы институционального обеспечения финансирования устойчивого развития аграрной сферы Украины.

Определены ключевые подходы к формированию институционального обеспечения финансирования устойчивого развития аграрной сферы. Считаем, что институциональное обеспечение финансирования устойчивого развития аграрной сферы – это совокупность социально-экономических, организационных и законодательных мер органов власти и субъектов хозяйствования (совокупности государственных и негосударственных институтов) в сфере финансовых отношений, которые формируют необходимые правовые, организационные и экономические условия для эффективного привлечения, накопления и использования финансовых ресурсов с целью достижения запланированного динамичного социально-эколого-экономического эффекта. Приведены составляющие институционального обеспечения финансирования устойчивого развития аграрной сферы.

Проанализировано состояние аграрной сферы Украины за 2000–2013 гг. и оценена теснота связи между объемами инвестиционного обеспечения и уровнем развития национальной экономики (ВВП) и аграрной сферы (ВП с.-х). Выявлено, что рост объемов инвестиций в основной капитал на 1 млн грн способствовал росту ВВП национальной экономики Украины на 60,9 млн грн; увеличение инвестиций в основной капитал сельского хозяйства на 1 млн грн обусловило прирост валовой продукции сельского хозяйства на 7,9 млн грн. К источникам финансирования аграрной сферы, которые имеют тесную связь с развитием аграрной сферы (коэффициент корреляции равен 0,94), относятся прямые иностранные инвестиции, но они не оказывают существенного влияния на рост валового продукта сельского хозяйства (рост на 1 млн долл. США стимулировал рост на 0,14 млн грн). В аграрной сфере инвестиционная деятельность как внутренних, так и внешних инвесторов остается второстепенной, суммы инвестированных инвестиционных ресурсов не соответствуют потребностям.

Предложено создание инновационно ориентированного кластера аграрной сферы, усовершенствование как кредитного механизма, так и механизма государственного регулирования в контексте ее устойчивого развития.

Ценность исследования заключается в определении тесноты связи между объемами инвестиционного обеспечения и уровнем развития национальной экономики (ВВП) и аграрной сферы (ВП с.-х). Практическое использование приведенных в этой работе рекомендаций позволит оптимизировать финансовый механизм государственной поддержки устойчивого развития аграрной сферы Украины.

Перспективное направление исследований – изучение и оценка возможностей применения зарубежного опыта в оптимизации составляющих институционального обеспечения финансирования устойчивого развития аграрной сферы Украины.

Ключевые слова: институциональное обеспечение; устойчивое развитие; аграрная сфера; финансирование; инновационно ориентированный кластер.

Institutional provision of financing the sustainable development of agrarian sector in Ukraine

L. I. Katan, N. K. Vasylieva, I. I. Vinichenko

Dnipropetrovsk State Agrarian and Economic University, Dnipro, Ukraine

With the accelerated globalization processes, the strength of connection between agricultural production and rural territories is growing; the ratio is changing in the structure of institutions of influence towards financial provision of balanced economic, social and environmental development of this complex systemic formation. Despite the growing interest in research papers to the issues of financing agriculture, an analysis of institutional foundations for the provision of financing the sustainable development, which take into account the multifaceted nature of institutional mechanisms of its implementation in the agricultural sector, is limited.

The aim of present work is to substantiate theoretical-methodological and applied principles of institutional provision of financing the sustainable development of agrarian sector in Ukraine.

We defined key approaches to the formation of institutional provision of financing the sustainable development of agrarian sector. We believe that the institutional provision of financing the sustainable development of agrarian sector is a set of socio-economic, organizational and legislative measures of state authorities and entities (collectively, public and private institutions) in the field of financial relations that form necessary legal, organizational and economic conditions for effective engagement, accumulation and application of financial resources in order to achieve a planned dynamic social-ecological-economic effect. The components of institutional provision of financing the sustainable development of agrarian sector are presented.

We analyzed the status of agricultural sector in Ukraine over 2000–2013 and evaluated the tightness of relationship between the volumes of investments and the level of development of national economy (GDP) and agricultural sector (agriculture DP). It was revealed that the growth of investment in fixed capital by UAH 1 million contributed to the GDP growth of national economy in Ukraine by UAH 60.9 million. At the same time, an increase in investments in the main capital of agriculture by UAH 1 million predetermined the increase in the gross production of agriculture by UAH 7.9 million. The sources of financing agricultural sector that are closely related to the development of agricultural sector (correlation coefficient is equal to 0.94) include foreign direct investments, but they do not exert significant impact on the growth of gross agricultural product (growth by USD 1 million stimulated increase by UAH 0.14 million). In the agricultural sector, investment activities of both domestic and foreign investors remain secondary; the amount of invested resources does not meet required volumes.

We proposed to create an innovative-oriented cluster of agricultural sector, to improve credit mechanism and the mechanism of state regulation in the context of sustainable development.

The value of present research consists in determining the tightness of connection between the amounts of investment provision and the level of development of national economy (GDP) and agricultural sector (agriculture DP). Practical use of recommendations, proposed in present work, on updating the draft Concept of the "State program for sustainable rural development in Ukraine through 2025" will make it possible to optimize financial mechanism of state support for sustainable development of agrarian sector in Ukraine.

A promising direction of research is the study and assessment of the possibility to apply foreign experience in the optimization of components of institutional provision for financing the sustainable development of agrarian sector in Ukraine.

Keywords: institutional provision; sustainable development; agrarian sector; financing; innovation-oriented cluster.

Вступ

Аграрна сфера являє собою систему, що формується шляхом поєднання аграрного виробництва і сільських територій, які забезпечують діяльність основних складників сталого розвитку (економічного, соціального та екологічного). Дане поєднання цих двох систем актуальне з огляду на сучасний європейський вектор розвитку України і наголошення на «єдності аграрного виробництва і сільських територій» у «Порядку денному на XXI століття» – плану дій щодо сталого розвитку, ухваленого ООН на Міжнародній конференції із навколишнього середовища і розвитку (Ріо-де-Жанейро, 1992 р.).

Сталий розвиток сільського господарства передбачає акцент на оптимальному використанні генотипів сільськогосподарських культур і тварин, екологічних умов, у яких їх вирощують, із урахуванням усього спектра сучасних біологічних підходів, розуміння переваг екологічного та агрономічного керування і редизайну (Pretty, 2008) [1], дозволяє забезпечити продовольчу безпеку, особливо у країнах, що розвиваються, створити зелені робочі місця, вести сільське господарство зеленими методами (Bianco, 2016) [2] і досягти ширших економічних, соціальних і екологічних результатів (Pretty, 2008) [1].

Із прискоренням глобалізаційних процесів міцність зв'язку між аграрним виробництвом і сільськими територіями зростає, змінюється співвідношення в структурі інститутів впливу в бік фінансового забезпечення збалансованого економічного, соціального й екологічного розвитку цього складного системного утворення.

Незважаючи на це, роль фінансових інституцій і фінансових ринків у сприянні більш сталій діловій практиці дуже незначна і в разі їх функціонування за старими правилами (шляхами, методами) складається парадоксальна ситуація. З одного боку учасники фінансового ринку все більше і більше інтегрують у свої інвестиційні рішення екологічні, соціальні та державноуправлінські (*environmental, social, and governance* – далі ESG) фактори, з іншого – організаційна реальність свідчить, що, здається, немає жодного реального руху в бік більш сталої ділової практики (Busch et al., 2015) [3].

Фінансові та кредитні сільськогосподарські ринки працюють неідеально навіть у країнах із розвинутою ринковою економікою і державне втручання на цих ринках поширене (Swinnen, & Gow, 1999) [4]. Але таке втручання не завжди ефективне. В Україні нормативно-правове поле не відповідає потребам сільськогосподарських товаровиробників і не забезпечує прозорість і доступність до кредитних ресурсів (Borisova, 2011) [5].

Najam (2002) [6] вважає, що світова спільнота повинна по-новому поглянути на всю систему фінансування розвитку і рішуче переорієнтувати її назустріч сталому розвитку.

Незважаючи на зростаючий у пошукових працях дослідний інтерес до питань фінансування сільського господарства, аналіз інституціональних основ забезпечення фінансування сталого розвитку, які враховують багатогранний характер інституціональних механізмів його здійснення у аграрній сфері, у тому числі у конкретних країнах, обмежений.

Європейська асоціація із заохочення і розвитку сталого і відповідального інвестування по всій Європі наголосила на необхідності розробки сталих інвестиційних стратегій (Eurosif, 2012) [7]. При цьому ухвалення інвестиційних рішень необхідно базувати на фінансовому аналізі, в який інтегрують фактори ESG (Busch et al., 2015) [3].

Steckel et al. (2016) вважають, що як у політичних, так і у академічних дискусіях занадто мало уваги приділено фінансуванню зміни клімату як умові сталого розвитку [8]. Включення сільського господарства у програми адаптації і пом'якшення наслідків зміни клімату, зміцнення місцевого

потенціалу і узяття до уваги потреб різних зацікавлених сторін – основа успішного фінансування сталого сільського господарства в умовах зміни клімату (Huang, & Wang, 2014) [9] і актуальний напрямок досліджень. Підвищення рівня інвестицій і доступу до фінансових послуг («The State of Food and Agriculture», 2012) [10], розширення інституційних рамок, у тому числі за рахунок проміжних і неурядових фінансових організацій (Najam, 2002) [6], також вкрай важливі для дослідження. Ці ключові фактори продуктивності сільського господарства і його сталого розвитку підштовхують до необхідності переосмислення ролі фінансових інституцій у забезпеченні сталого розвитку аграрної сфери, оцінки впливу їх діяльності на здійснення цього процесу. Необхідно по-новому поглянути на всю систему фінансування розвитку аграрної сфери і переорієнтувати її в напрямку сталого розвитку, сфокусуватися на питаннях законності, підзвітності та потенціалу. Низка питань, що стосуються розробки концептуальних засад, пріоритетів і механізмів формування фінансового забезпечення сталого розвитку аграрної сфери, потребують подальшого дослідження. Крім того, для досягнення екологічнобезпечного соціально орієнтованого економічного розвитку України та її регіонів доцільно застосовувати світовий досвід регіонального розвитку та ефективні методи і форми мобілізації фінансових ресурсів (Lytvyn, 2013) [11, с.43].

Постановка задачі

Мета роботи – обґрунтувати теоретичні та прикладні засади інституційного забезпечення фінансування сталого розвитку аграрної сфери України.

Методи та інформаційні джерела дослідження

Для проведення дослідження застосовано загальнонаукові й спеціальні методи: абстрактно-логічний – для теоретичного узагальнення ключових підходів до формування інституційного забезпечення фінансування сталого розвитку аграрної сфери та формулювання висновків стосовно вдосконалення Концепції «Державна програма сталого сільського розвитку України на період до 2025 р.»; графічний – для побудови структури складників інституційного забезпечення фінансування сталого розвитку аграрної сфери; кореляційно-регресійний аналіз – для виявлення тісноти та форми зв'язку між обсягами інвестиційного забезпечення і рівнем розвитку національної економіки (ВВП) і аграрної сфери (ВП с-г); табличний – для узагальнення результатів кореляційно-регресійного аналізу залежності основних макроекономічних показників від різних джерел фінансового забезпечення аграрної сфери. Під час дослідження використано аргументацію для обґрунтування необхідності створення інноваційно орієнтованого кластера аграрної сфери регіону.

Інформаційна база емпіричного дослідження – дані Держаної служби статистики України за 2000–2013 рр. про обсяги фінансового забезпечення аграрної сфери з різних джерел.

Результати

Аграрну сферу у цьому дослідженні визначено як складник соціально-економічної і агробіологічної системи природи й суспільства із диверсифікованими функціями – життєзабезпечення (виробництво агропродовольства і сировини), життєдіяльності (зайнятість, умови і якість життя господарюючих суб'єктів, сільського населення, нації загалом), життєоблаштування (освоєність територіального середовища проживання). Раціональне виконання аграрною сферою цих різноманітних функцій можливе лише за умови функціонування на засадах сталого розвитку. Як складники аграрної сфери виділено суто аграрне виробництво, людський потенціал й агроландшафт. Першим двом складникам приділяли певну

увагу завжди, агроландшафт набув особливого значення саме в контексті сталого розвитку аграрної сфери. Формування інституційного забезпечення фінансування за виділеними складовими повинно створити системність і стає функціонування аграрної сфери.

Вважаємо, що інституційне забезпечення фінансування сталого розвитку аграрної сфери – це сукупність соціально-

економічних, організаційних і законодавчих заходів органів влади та суб'єктів господарювання (сукупності державних і недержавних інститутів) у сфері фінансових відносин, які формують необхідні правові, організаційні та економічні умови для ефективного залучення, накопичення та використання фінансових ресурсів для досягнення запланованого динамічного соціально-еколого-економічного ефекту (рис.1).

Рис. 1. Складники інституційного забезпечення фінансування сталого розвитку аграрної сфери*

* Розробили автори.

Фінансове забезпечення окремих сфер економічної діяльності, зокрема аграрної, здійснюють державні та недержавні інститути, які функціонують у сфері фінансових відносин і за допомогою організаційного, інформаційного, нормативно-правового складників, ринкових і державних механізмів формують необхідні умови розвитку цих сфер.

Інституційне забезпечення формується під впливом чинників внутрішнього і зовнішнього середовища (Vasylieva, 2007; Katan, 2012) [12; 13]. Визначено, що до чинників зовнішнього середовища належать: соціально-економічні, екологічні, політичні, правові та ринкові. До внутрішніх чинників

переважно відносять ті, що пов'язані з факторами виробництва в аграрній сфері: інвестиційні ресурси й структура джерел їх формування, що вказують на можливості розширеного відтворення, включаючи інвестиційно-інноваційні перспективи сталого розвитку аграрної сфери.

Аналіз стану аграрної сфери України за 2000–2013 рр. і застосування економіко-математичних методів дозволили довести, що обсяги інвестиційного забезпечення мають тісний зв'язок із рівнем розвитку національної економіки (ВВП) та аграрної сфери (ВП с.-г.), але ступінь їх впливу різний (табл. 1).

Таблиця 1

Результати кореляційно-регресійного аналізу залежності основних макроекономічних показників від різних джерел фінансового забезпечення аграрної сфери*

Макроекономічний показник	Джерело фінансування	Рівняння регресії	Коефіцієнт кореляції	Коефіцієнт детермінації
ВВП	Інвестиції в основний капітал	$Y = 146,7 + 60,9X$	0,93	0,87
ВП с.-г.	Інвестиції в основний капітал с.-г.	$Y = 54,4 + 7,9X$	0,89	0,81
ВП с.-г.	Прямі іноземні інвестиції в с.-г.	$Y = 46,6 + 0,14X$	0,94	0,97
ВП с.-г.	Бюджетне фінансування с.-г.	$Y = 619,5 + 20757,1X$	0,72	0,92
ВП с.-г.	Банківське кредитування с.-г.	$Y = 77,8 + 4,6X$	0,66	0,43
ВП с.-г.	Власні кошти підприємств	$Y = 17,8 + 168,7X$	0,66	0,45

* Розробили автори за даними SSC of Ukraine (2014) [14].

Так, зростання інвестицій в основний капітал на 1 млн грн сприяло зростанню ВВП національної економіки України на 60,9 млн грн. У той час як збільшення інвестицій в основний капітал сільського господарства на 1 млн грн обумовило приріст валової продукції сільського господарства на 7,9 млн грн.

До джерел фінансування аграрної сфери, які мають тісний зв'язок із розвитком аграрної сфери (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,94), належать прямі іноземні інвестиції, але вони не чинять суттєвого впливу на зростання валового продукту

сільського господарства (зростання на 1 млн дол. США стимулювало зростання на 0,14 млн грн). Такі результати свідчать про те, що інвестиційна діяльність в аграрній сфері як внутрішніх, так і зовнішніх інвесторів залишається другорядною. У результаті суми інвестованих ресурсів не відповідають обсягам необхідних інвестиційних ресурсів. Основне джерело покриття розриву, що виникає, для інвестування основного капіталу аграрної сфери, – власні кошти сільськогосподарських підприємств, сформовані за рахунок прибутку й амортизаційних відрахувань.

Установлено наявність тісного зв'язку (коефіцієнт кореляції дорівнює 0,72) між бюджетним фінансуванням видатків аграрної сфери і її валовим продуктом, побудовано адекватне регресійне рівняння (коефіцієнт детермінації 0,92), яке дозволяє зробити надзвичайно важливий соціально-економічний висновок: за відсутності бюджетної підтримки валовий продукт аграрної сфери може зменшитися на 619,5 млн грн, тобто на таку суму може зменшитися ВВП національної економіки за недостатньої державної підтримки аграрної сфери. Даний висновок ще раз підтверджує, що в аграрній сфері України держава повинна здійснювати державне регулювання інвестиційного процесу і як контролювати надані інвестиції, так і використовувати ці інвестиційні ресурси для фінансування національних проектів, цільових і регіональних програм, які є складники інституційного забезпечення сталого розвитку аграрної сфери. Необхідність розширення інституційних рамок стає дуже гострою, якщо цілі сталого розвитку сприйняти серйозно (Najam, 2002) [6].

В умовах глобалізаційної економіки, у межах обраної державної інвестиційної політики необхідно мати якісно нові фінансово-економічні механізми та інституціональні рішення у сфері трансформації державного управління, які б координували стратегію сталого розвитку та соціально-економічної політики (Kolodko, 2011) [15]. Сільськогосподарський сектор потребує нових й інноваційних рішень, комерційно життєздатних (Oberholster et al., 2015) [16].

Пріоритетні напрями формування інституційного забезпечення фінансування сталого розвитку аграрної сфери України – проведення кластеризації аграрної сфери нашої держави (Vasylieva, 2007; Kropivko, 2008; Vakut, 2009) [12; 17; 18].

На прикладі Дніпропетровської області автори довели, що саме завдяки створенню сучасної інституції – інноваційно орієнтованого кластера аграрної сфери – у регіоні стануть можливими активізація впровадження в практику аграрного виробництва принципів сталого розвитку (завдяки підвищенню інноваційного рівня діяльності аграрних підприємств за рахунок переходу на соціально орієнтовані, ресурсозберігаючі, енергоефективні, екологічно безпечні технології), підвищення конкурентоспроможності агробізнесу, створення системи підготовки спеціалізованих кадрів, формування умов для сталого розвитку сільських територій, а отже і аграрної сфери (Katan, 2012) [13]. Запропонована модель кластера потребує ефективного інформаційного забезпечення, дієвий інструмент якого – трансфер фундаментальних досліджень і прикладних розробок, здійснюваний Інноваційним центром аграрних технологій. Крім того, необхідно, щоб уряди, особливо в країнах, що розвиваються, звернули увагу на програми з охорони навколишнього середовища та його відновлення, створення зелених робочих місць (Bianco, 2016) [2].

Актуальність впровадження такої моделі розвитку аграрної сфери Дніпропетровської області обґрунтовують такими чинниками: відсутністю взаємовигідних відносин між партнерами в єдиному технологічному ланцюзі «виробництво – зберігання – переробка – реалізація» сільськогосподарської продукції; стагнацією розвитку галузей аграрного сектора; зниженням частки тваринництва у валовому регіональному продукті області, низькою якістю сировини та готової продукції, яка не відповідає світовим стандартам, низьким рівнем агротехнології і техніки; нерозвиненістю інфраструктури аграрного ринку; низьким рівнем розвитку сільських територій; нераціональним використанням земельних ресурсів. Утім основною проблемою становлення інноваційно орієнтованого кластера аграрної сфери регіону залишається питання фінансування, за допомогою якого формуються фінансові ресурси за рахунок таких джерел: коштів державного й місцевих бюджетів; власних фінансових ресурсів аграрних підприємств; коштів вітчизняних та іноземних інвесторів.

Для вдосконалення механізму фінансування цього інституційного утворення пропонуємо поряд із банківськими установами використовувати кредитні спілки для ефективного фінансового забезпечення малого та середнього агробізнесу.

Світовий досвід свідчить, що кредитні спілки здатні стати тим інститутом, за допомогою якого суб'єкти аграрної сфери можуть суттєво вдосконалити наявний механізм фінансування та вирішити багато нагальних екологічних і соціально-економічних проблем (Hončarenko, 2002; «Rozvytok kredytnykh spilok i kooperatyviv u Kanadi: ukrajins'ko-kanads'kyj dosvid», 2008; Katan, 2012;) [19; 20; 13].

В умовах системної кризи принциповим стає визначення місця кредитних спілок серед суб'єктів господарювання, що діють на ринку фінансових послуг, підвищення активізації господарської діяльності з урахуванням інтересів членів кредитних спілок і вдосконалення майнових прав та обов'язків кредитних спілок відповідно до світових стандартів.

Досліджуючи динамічні процеси на кредитному ринку України, варто звернути увагу на те, що пройдено кілька етапів, протягом яких змінювалось правове, організаційно-економічне підґрунтя діяльності кредитних спілок. Результати дослідження, проведенні Gulaya (2015) [21], вказують на збільшення обсягу надання кредитів кредитними спілками порівняно із банками. Низький рівень проникнення комерційного банківського кредитування у сільськогосподарський сектор, особливо в країнах, що розвиваються, пов'язаний із низкою структурних факторів, зокрема здійсненням сільськогосподарського виробництва у дисперсних географічних районах. У цих районах банківська інфраструктура, як правило, бідна, операційні витрати під час надання традиційних фінансових послуг високі, фінансові продукти для сільськогосподарських підприємств із урахуванням конкретних ризиків і моделей грошових потоків обмежені (Oberholster et al., 2015) [16]. Незважаючи на тенденцію до збільшення обсягів кредитування кредитними спілками сільськогосподарських підприємств, недостатнє опрацювання теоретичних питань, нормативно-правової бази щодо кредитно-кооперативної системи призводить до ототожнення кредитної спілки з банківськими установами, що ускладнює розвиток кредитних спілок в аграрній сфері як самостійних нових інституцій (Gulaya, 2015) [21].

Крім банків і кредитних спілок на кредитному ринку функціонують і інші фінансові інститути, які також можуть бути залучені до кредитування діяльності підприємств аграрної сфери в Україні. Серед інститутів, що функціонують на фінансових ринках, для сільських господарств останнім часом все більшої популярності набувають спеціалізовані кредитні установи, які в різних формах представлені по всьому світу: кредитні кооперативи, державні й взаємні сільськогосподарські фонди та ін. Різні характеристики цих установ впливають на їх ефективність (Swinnen, & Gow, 1999) [4].

Підвищення рівня інвестицій і доступу до фінансових послуг – ключовий фактор зростання продуктивності сільського господарства. Доступність банківських і кредитних коштів не тільки підсилює попит і пропозицію сільськогосподарських ресурсів, а й сприяє зростанню сільського господарства шляхом заохочення підприємництва, інновації та впровадження технологій.

Крім формування ефективних умов діяльності установ, що фінансуватимуть сталий розвиток сільськогосподарської сфери, потрібно конкретизувати об'єкти, які потребують інвестиційних вливань для сільськогосподарської адаптації до зміни клімату і сталого розвитку. До них можуть бути віднесені: інвестиції в інфраструктуру збереження водних ресурсів (наприклад, у зрошення, подачу води, терасування землі,

зберігання води, інтегровані системи дренажу), інвестиції в сільськогосподарські науки і технології (наприклад, у більш глибоке розуміння наслідків зміни клімату та нових сортів сільськогосподарських культур, міжнародну передачу технологій та локальне розширення відділів технології, біотехнології і технології економії води) (Huang, & Wang, 2014) [9].

Поряд із розвитком фінансових інститутів, які кредитуватимуть реалізацію сталих проєктів підприємств аграрної сфери, потрібно вдосконалювати нормативно-правовий складник державного фінансового механізму забезпечення сталого розвитку аграрної сфери. Спираючись на досвід країн, де застосування цих механізмів сприяло ефективному сталому розвитку, дослідники вважають, що саме податкове фінансування за допомогою субвенцій і дотацій, здійснення економічних і соціальних програм державного розвитку та розвитку регіональної економіки може активізувати господарську діяльність в регіонах, створити умови для посилення економічно доцільної спеціалізації економіки областей, залучення іноземного капіталу в райони, що мають для цього найбільш сприятливі передумови, сприяти створенню нових виробництв, здатних конкурувати на міжнародному рівні, скороченню бюджетного дефіциту областей (Lytvyn, 2013) [11, с.42]. Bianco (2016) [2], крім того, наголосив на необхідні фінансові та нормативні державні заходи, такі як субсидування, стягнення спеціалізованих податків, підтримка громадських R&D, міжнародна фінансова допомога і регулювання стандартів, маркетингові процеси (наприклад, екомаркування та програми сертифікації). Їх реалізація сприятиме ефективнішому фінансовому забезпеченню сталого розвитку аграрної сфери.

На державному рівні стратегічним напрямом інституційного забезпечення фінансування сталого розвитку аграрної сфери є прийняття проєкту Концепції «Державна програма сталого сільського розвитку України на період до 2025 р.» [22]. На нашу думку, документ потребує деяких уточнень:

1) підрозділ 2 розділу 5 «Покращення навколишнього середовища та ландшафту сільських територій» необхідно доповнити такими пунктами:

- підтримка застосування природних ландшафтних технологій, що сприяють збереженню і захисту ландшафту, біорізноманіття, ареалів поширення біологічних видів і продуктивності сільських угідь;
- консервація та виведення з активного обробітку малопродуктивних, забруднених і непридатних до ведення на них сільськогосподарського виробництва земель і їх залуження або заліснення;
- поліпшення агроекологічного іміджу України шляхом жорсткого дотримання вимог належної сільськогосподарської практики (сівозмін, обмеження використання агрохімікатів, нульової обробки ґрунту, утримання тварин тощо);
- схвалення національного кодексу сталого агрогосподарювання, що включатиме комплекс обов'язкових до виконання заходів зі зниження впливу аграрного виробництва на довкілля (аналогічно до ухвалених в ЄС Кодексів Доброї і Належної сільськогосподарської практики) та впровадження принципу перехресної відповідальності під час здійснення бюджетної підтримки на основі таких правил ведення сільського господарства;
- виділення земельних ділянок високої природної цінності з багатим біорізноманіттям і впровадженням спеціальних режимів їх використання із залученням громад і суб'єктів агрогосподарювання до цієї діяльності, створення рекреаційного лісопольового ландшафту;
- організація роботи з видалення залишків агрохімікатів на занедбаних складах та інших, у тому числі й необлаштованих, місцях їх зберігання; посилення

контролю і відповідальності за викидання сміття, організацію стихійних сміттєзвалищ, скидання забруднених вод у поверхневі водойми в сільській місцевості;

- впровадження комплексу протиерозійних заходів і заходів, спрямованих на попередження та елімінацію ерозійних і деградаційних процесів у сільськогосподарському землекористуванні, у тому числі через відновлення систем пользахисних лісонасаджень;
- розвиток і відновлення мереж водовідведення та очисних споруд у сільській місцевості, відповідальність за забруднення підземних водотоків;
- підтримка виробництва енергії з альтернативних екологічно-нейтральних джерел;
- відновлення малих річок і тих, що пішли під землю;
- широке впровадження засад природного землеробства та органічного виробництва;

2) підрозділ 4 розділу 5 «Вдосконалення системи керування сільськими територіями» слід доповнити заходами щодо зміцнення інституційної бази сталого розвитку аграрної сфери, а саме створенням Агентства сталого розвитку аграрної сфери. Очікуваним результатом стануть координація та інтеграція концепції сталого розвитку в аграрну політику України;

3) розділ 5 «Шляхи і способи вирішення проблеми, строк виконання програми» доповнити підрозділом 5 «Створення аграрного інноваційно орієнтованого освітнього простору», який включає пункти:

- імплементація моделі інноваційного розвитку «аграрна освіта – аграрна наука – аграрна сфера»;
- створення сучасної інноваційної інфраструктури в аграрних закладах освіти: у вигляді інноваційних центрів аграрних технологій, центрів трансферу аграрних технологій, студентських бізнес-інкубаторів; центрів природного землеробства;

4) шостий розділ «Очікувані результати виконання програми, визначення її ефективності» доповнити пунктами:

- підвищення рівня інтеграції аграрної освіти і науки з аграрним бізнесом, сільськими територіями та громадами;
- формування високого рівня екологічної свідомості й екологічного складу мислення студентів-аграріїв шляхом удосконалення навчальних програм аграрних закладів освіти із урахуванням екологічних імперативів;
- розвиток малого підприємництва в аграрній сфері, підвищення іміджу аграрного виробництва, якості життя сільських територій;
- розвиток інноваційного підприємництва в освітньому середовищі аграрних закладів освіти;
- формування підприємницької компетенції у студентів-аграріїв, розвиток наукового й творчого потенціалу студентів ВНЗ.

Висновки

Таким чином, можна констатувати, що інституційне забезпечення фінансування сталого розвитку аграрної сфери – це сукупність законодавчих, організаційних і соціально-економічних заходів державних і місцевих органів влади та управління, а також суб'єктів господарювання у сфері фінансових відносин, заснованих на науково обґрунтованій концепції, спрямованій на ефективне формування, організацію та використання фінансових ресурсів для досягнення запланованого динамічного соціально-еколого-економічного ефекту. З огляду на актуальність в Україні інституційних перетворень і сталого розвитку аграрної сфери ми переконані у важливості досвіду Європейських країн.

У дослідженні було обґрунтовано теоретико-методологічний підхід щодо застосування в умовах глобалізації «кластерної політики» для формування інституційного забезпечення фінансування сталого розвитку агросфери України і створення інноваційно орієнтованого кластера аграрної сфери регіону із урахуванням існуючого науково-інноваційного потенціалу, рівня господарювання конкретної території, специфіки розвитку окремих сфер сільськогосподарської діяльності, із обов'язковим використанням кредитних спілок як перспективної інституції на кредитному ринку України.

Цінність дослідження полягає у визначенні тісноти зв'язку між обсягами інвестиційного забезпечення і рівнем розвитку національної економіки (ВВП) та аграрної сфери (ВП с.-г).

Практичне використання наведених у цій статті рекомендацій із корегування проекту Концепції «Державна програма сталого сільського розвитку України на період до 2025 року» дозволить оптимізувати фінансовий механізм державної підтримки сталого розвитку аграрної сфери України.

Перспективний напрямок досліджень – вивчення та оцінка можливостей застосування іноземного досвіду в оптимізації складників інституційного забезпечення фінансування сталого розвитку аграрної сфери України.

Бібліографічні посилання

1. Pretty, J. Agricultural sustainability: concepts, principles and evidence [Text] / J. Pretty // *Philosophical transactions of the royal society B: Biological sciences*. – 2008. – 363(1491). – P. 447-465.
2. Bianco, A. Green jobs and policy measures for a sustainable agriculture [Text] / A. Bianco // *Agriculture and Agricultural Science Procedia*. – 2016. – 8. – P. 346-352.
3. Busch, T. Sustainable development and financial markets: old paths and new avenues [Text] / T. Busch, R. Bauer, M. Orlitzky // *Business & Society*. – 2015. – 55(3). – P. 303-329.
4. Swinnen, J. F. Agricultural credit problems and policies during the transition to a market economy in Central and Eastern Europe [Text] / J. F. Swinnen, H. R. Gow // *Food Policy*. – 1999. – 24 (1). – P. 21-47.
5. Борисова, В. А. Перспективи розвитку системи кредитної кооперації в аграрній сфері [Текст] / В. А. Борисова // *Вісн. Сум. нац. аграр. ун-ту. Сер.: Фінанси і кредит*. – 2011. – №1. – С. 38-43.
6. Najam, A. Financing sustainable development: crises of legitimacy [Text] / A. Najam // *Progress in development studies*. – 2002. – 2(2). – P. 153-160.
7. Eurosif [Electronic resource]. – Accessed mode: <http://www.eurosif.org/about-us/>. – Title from the screen.
8. Steckel, J. From climate finance toward sustainable development finance [Text] / J. Steckel, M. Jakob, C. Flachsland, U. Kornek, K. Lessmann, O. Edenhofer // *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*. – 2016. – 8(1). – P. e437.
9. Huang, J. Financing sustainable agriculture under climate change / J. Huang, Y. Wang // *J. of Integrative Agriculture*. – 2014. – 13(4). – P. 698-712.
10. The State of Food and Agriculture [Electronic resource]. – Rome: Food and Agricultural Organization of the United Nations, 2012. – Accessed mode: <http://www.fao.org/docrep/017/i3028e/i3028e.pdf> – Title from the screen.
11. Литвин, М. В. Фінансування регіонального розвитку Іспанії в контексті досягнення сталого розвитку [Текст] /

М. В. Литвин // Вісник Дніпропетровського університету. Серія: Менеджмент інновацій. – 2013. – Т. 21, вип. 2. – С. 35-43.

12. Васильєва, Н. К. Математичні моделі інноваційного розвитку в аграрній економіці [Текст]: монографія / Н. К. Васильєва. – Д.: РВВ ДДПУ, 2007. – 348 с.
  13. Катан, Л. І. Економічне забезпечення сталого розвитку аграрної сфери України [Текст] / Л. І. Катан. – Суми: Довкілля, 2012. – 376 с.
  14. Сайт Державної служби статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>. – Загл. з екрана.
  15. Колодко, Г. В. Глобалізація, трансформація, кризис – що далі? [Текст] / Г. В. Колодко; ввідна частина Р. С. Гринберга. – М.: Магістр, 2011. – 176 с.
  16. Oberholster, C. Financing agricultural production from a value chain perspective: Recent evidence from South Africa [Text] / C. Oberholster, C. Adendorff, K. Jonker // *Outlook on Agriculture*. – 2015. – 44(1). – P. 49–60.
  17. Кропивко, М. Ф. Кластерний підхід до управління сільським розвитком [Текст] / М. Ф. Кропивко // *Економіка АПК*. – 2008. – №5. – С. 55–58.
  18. Бакум, В. В. Методологія розробки агропромислових кластерних утворень регіону [Текст] / В. В. Бакум // *Економіка АПК*. – 2009. – №4. – С. 38–44.
  19. Гончаренко, В. В. Кредитні спілки як фінансові кооперативи [Текст] / В. В. Гончаренко // *Фінансові послуги*. – 2002. – № 1–2. – С. 13–19.
  20. Розвиток кредитних спілок і кооперативів у Канаді: українсько-канадський досвід [Текст] // *Вісн. кредит. кооперації*. – 2008. – Червень-серпень (№4): аналіт.-інформ. дод. – С. 64–70.
  21. Gulaya, A. S. Institutional and organizational framework of credit granting of the agricultural sector in Ukraine [Text] / A. S. Gulaya // *Financial and Credit Activity: Problems of Theory and Practice*. – 2015. – 1(18). – 64–71.
  22. Проект Концепції «Державна програма сталого сільського розвитку України на період до 2025 року» [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://docviewer.yandex.ua>. – Загл. з екрана.
- ## References
- Bakum, V. V. (2009). Metodolohija rozrobky ahropromyslovykh klasternykh utvoren' rehionu. *Ekonomika APK*, 4, 38-44 (in Ukrainian).
- Bianco, A. (2016). Green Jobs and Policy Measures for a Sustainable Agriculture. *Agriculture and Agricultural Science Procedia*, 8, 346-352. doi:10.1016/j.aaspro.2016.02.030.
- Borysova, V. A. (2011). Perspektyvy rozvytku systemy kredytnoji kooperaciji v ahrarnij sferi. *Visnyk Sums'koho nacional'noho ahrarnoho universytetu. Serija: Finansy i kredyt*, 1, 38-43 (in Ukrainian).
- Busch, T., Bauer, R., & Orlitzky, M. (2015). Sustainable Development and Financial Markets: Old Paths and New Avenues. *Business & Society*, 55(3), 303-329. doi:10.1177/0007650315570701.
- Eurosif. (2012). European SRI study 2012. Brussels, Belgium: Eurosif. Retrieved October 10, 2016, from A.I.S.B.L <http://www.eurosif.org/about-us/>.

- Gulaya, A. S. (2015). Institutional and Organizational Framework of Credit Granting of the Agricultural Sector in Ukraine. *Financial and credit activity: problems of theory and practice*, 1(18), 64. doi:10.18371/fcaptp.v1i18.46111
- Hončarenko, V. V. (2002). Kredytni spilky jak finansovi kooperatyvy. *Finansovyje uslugi*, 1-2, 13–19 (in Ukrainian).
- HUANG, J., & WANG, Y. (2014). Financing Sustainable Agriculture Under Climate Change. *Journal of Integrative Agriculture*, 13(4), 698–712. doi:10.1016/S2095-3119(13)60698-x.
- Katan, L. I. (2012). *Ekonomične zabezpečennja staloho rozvytku ahrarnoji sfery Ukrajinjy*. Dovkillja, Sumy (in Ukrainian).
- Kolodko, G. V. (2011). *Globalizacija, transformacija, krizis – chto dal'she?* Magistr, Moscow (in Russian).
- Kropyvko, M. F. (2008). Klasternyj pidhid do upravlinnja sil'skym rozvytkom. *Ekonomika APK*, 5, 55–58 (in Ukrainian).
- Lytvyn, M. V. (2013). Financing regional development Spain in the context of sustainable development. *The Bulletin of the Dnipropetrovsk University. Series: Management of Innovations*, 21(2), 35. doi:10.15421/191306.
- Najam, A. (2002). Financing Sustainable Development: Crises of Legitimacy. *Progress in Development Studies*, 2(2), 153–160. doi:10.1191/1464993402ps036xx.
- Oberholster, C., Adendorff, C., & Jonker, K. (2015). Financing agricultural production from a value chain perspective: Recent evidence from South Africa. *Outlook on Agriculture*, 44(1), 49–60. doi:10.5367/oa.2015.0197.
- Pretty, J. (2008). Agricultural sustainability: concepts, principles and evidence. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*, 363(1491), 447–465. doi:10.1098/rstb.2007.2163.
- Rozvytok kredytnyx spilok i kooperatyviv u Kanadi: ukrajins'ko-kanads'kyj dosvid (2008). *Visn. kredyt. kooperaciji*, 4, 64–70 (in Ukrainian)
- SSC of Ukraine. (2014). Stan ahrarnoji sfery Ukrajinjy [State of agrarian sector of Ukraine]. Retrieved October 10, 2016, from State Statistics Service of Ukraine, <http://www.ukrstat.gov.ua> (in Ukrainian).
- Steckel, J. C., Jakob, M., Flachsland, C., Kornek, U., Lessmann, K., & Edenhofer, O. (2016). From climate finance toward sustainable development finance. *Wiley Interdisciplinary Reviews: Climate Change*, 8(1), e437. doi:10.1002/wcc.437.
- Swinnen, J. F., & Gow, H. R. (1999). Agricultural credit problems and policies during the transition to a market economy in Central and Eastern Europe. *Food Policy*, 24(1), 21–47. doi:10.1016/S0306-9192(98)00067-0.
- The State of Food and Agriculture. (2012). Retrieved December 01, 2016, from FAO, <http://www.fao.org/docrep/017/i3028e/i3028e.pdf>.
- Vasylieva, N. K. (2007). *Matematyčni modeli innovacijnoho rozvytku v ahrarnij ekonomici : monohrafija* (Donetsk ed.). RVV DDPU (in Ukrainian).